

# MÜTAREKE SONRASI İNGİLİZLERİN TÜRK ORDU KUMANDANLARINI SİNDİRMEYE YÖNELİK BİR UYGULAMASI: ALİ RIFAT VE MÜRSEL BEYLERİN TUTUKLANMALARI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet OKUR\*

## ÖZET

İngilizlerin, Kafkasya'yı ve doğu vilâyetlerini kontrol altına almaları ve buralarda etkin bir güç haline gelmeleri için bölgenin stratejik noktalarını işgal etmekten başka, Osmanlı ordusunun terhis edilmesi, silâhsızlandırılması ve Türk millî teşkilâtlanmasına öncülük eden askerî ve mülkî memurların görevlerinden uzaklaştırılması hatta bazılarının tutuklanması gerekiyordu.

Bu konuda İngilizlerin üzerinde en çok durduğu birlik 9. Ordu Kumandanlığı idi. Bu kumandanlık diğerlerine nazaran daha güçlü konumda olmasından başka, silâhsızlandırma ve terhis faaliyetlerine karşı direnmekte, bölgedeki Ermeni faaliyetlerine karşı halkın teşkilâtlanmasına öncülük etmekteydi. Bu nedenle İngilizler, 9. Ordu'ya bağlı birliklerin kumandanlarını, her hangi bir olayla ilişkilendirerek yada mütarekenin ihlâl edildiğini ileri sürerek görevlerinden uzaklaştırmaya ve tutuklamaya başladılar.

9. Orduya bağlı 5. Fırka (Tümen) Kumandanı Mürsel Bey ve 12. Fırka Kumandanı Ali Rıfat Bey, İngilizlerin takibatına uğrayan ve birer bahane ile tutuklanan kumandanlardan yalnızca ikisiydi. Mürsel Bey, Bakû'nün zaptında katliamlara göz yummak Ali Rıfat Bey ise, Kars Telsiz Telgraf İstasyonu'nun tahrip edilmesinden sorumlu tutuluyordu.

Her iki kumandan hakkındaki iddiaların da asılsız olmasına rağmen Osmanlı Hükûmeti'nin etkisiz ve teslimiyetçi politikası nedeniyle bölgedeki İngiliz askerî valileri tarafından tutuklanmıştı.

## Anahtar Kelimeler

Ali Rıfat Bey, Mürsel Bey, Kumandan, İngiliz/İngiltere, Doğu Anadolu, Kafkasya, Savaş Tutsağı.

\* Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

**TAN APPLICATION TOWARDS TO INTIMIDATE  
OF THE ENGLISH TO THE TURKISH ARMY  
COMMANDERS AFTER THE ARMISTICE:  
MR. ALİ RIFAT AND MR. MÜRSEL WERE ARRESTED**

**ABSTRACT**

To take under control Caucasia and East villages and to become an effective force in these places, apart from occupying the strategic point of the region, it was necessary for the English that the Ottoman army was to be discharged and to be disarmed and the military and civil servants who were in the vanguard of the organization of Turkish Nation were to be taken away from their duties and even to be arrested.

On this subject, the unity on which the English mostly insisted was the 9 th Army Commandership. Apart from the fact that this commandership was in a stronger position than the others, it had been resisting against the disarming and discharging activities and it had been in the vanguard of organizing of the public against Armenian activities. For this reason, The English began to take away or arrest the commanders of the unities connected to the 9 th Army by relating them any event or by putting forward that the armistice contravened.

Mr. Mürsel, the the Commander of the 5 th division connected to the 9 th Army and Mr. Ali Rifat, the Commander of the 12 th division, were only the two of them among the commanders who were followed by the English and then arrested by any excuse. Mr. Mürsel was being held responsible for conniving the massacres in mastering of Bakû. And Mr. Ali Rifat for destroying the Kars radio-set and Telegraph station.

In spite of the fact that the claims about both of the commanders were unfounded, they had been arrested by the English army governors in the region because of the ineffective and submissive policy of the Ottoman government.

**Key Words**

Ali Rifat Bey, Mürsel Bey, Commander, English, East Anatolia, Caucasia, Prisoner of war.

Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde İngilizlerin başta Boğazlar olmak üzere Anadolu'nun bazı önemli noktalarını sorunsuz bir şekilde işgal etmeleri ve bu işgaller karşısında İstanbul Hükûmetinin teslimiyetçi bir tutum izlemesi kendilerini umutlandırmıştı. Ancak çok geçmeden Türk ordu kumandanlarının silâhsızlandırma faaliyetlerine karşı çıkması ve halkı teşkilâtlandırmaya başlaması İngiliz makamlarını endişeye sevketti.

İngiliz Yüksek Komiserliği henüz teşkilâtlanma aşamasında olan Türk mukavemetini, bütün ülkeye yayılmadan ve güçlenmeden ezmek için yeni bir yöntemi tatbik karar verdi. Bu da devlete ve millete önderlik edebilecek askerî ve mülkî memurları görevden uzaklaştırmaktı. Bu yeni stratejiye göre mütareke şartlarını uygulamayan ve halkı bilinçlendirmeye çalışan kumandanlar birer bahane ile tutuklanacaktı. Bu amaçla İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, 2 Ocak 1919'da hükûmetine bir telgraf göndererek bu tür kişilerin yakalanması için kendisine yetki verilmesini istedi. Çünkü İstanbul Hükûmeti mütarekeyi uygulamak ve İngilizlere yardımcı olmak istemesine rağmen sözünü geçiremiyordu.

Amiral Calthorpe'a göre bu uygulama, hem kendilerini hem de Padişah ve hükûmeti memnun edecekti. Zira, bu yolla Padişah kendisinin bir türlü kontrol altına alamadığı, söz geçiremediği askerî ve sivil şahıslardan kurtulmuş olacaktı.<sup>1</sup>

İngiliz Hükûmeti, Amiral Calthorpe'un yazısına olumlu cevap verdi. Bu cevapta mütarekeye aykırı hareket eden kumandanların yakalanıp cezalandırılmaları gerektiği belirtilmekte ve bu konuda kendisinin yetkili olduğu bildirilmekteydi. Hatta bu amaçla İngiliz kumandanlarınca gerekli görülecek yerlerde divan-ı harpler dahi kurulacaktı.<sup>2</sup>

İşte bu tarihten sonra ordu kumandanları üzerindeki İngiliz baskısı iyice artmaya başladı. İngiliz Savaş Bakanlığı, güya suçlu Türklerin yakalanması ve cezalandırılması için harekete geçmede gecikmedi. 15 Ocak 1919 günü İstanbul, Kahire ve Bağdat'taki İngiliz Başkumandanlıklarına şifre telgrafla 9 Türk kumandanının isimlerini ve suçlarını belirten bir liste gönderdi ve bunların en kısa zamanda yakalanarak cezalandırılmasını istedi.

<sup>1</sup> Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, İstanbul, 1985, s. 27.

<sup>2</sup> Şimşir, *Malta Sürgünleri*, s. 28-29.

Bu kumandanların isimleri ve İngilizlere göre suçları şöyledi:

Nuri Paşa: Kafkasya'da eski İslâm Ordusu Kumandanı. Azerbaycan'a asker sokmak ve Ermenilere karşı zorbalık etmekten suçlanıyordu.

Mürsel Bey<sup>3</sup>: Kafkasya'da Azerbaycan Kuvvetleri Kumandanı (5. Kafkas Fırkası Kumandanı). Nuri Paşa'yı desteklemek ve Türk ordusunun geri çekilmesini geciktirmekle suçlanmaktaydı.

Şevki Paşa: 9. Ordu Kumandanı. Ermenilere, Ruslara zorbalık etmek ve geri çekilmeyi geciktirmekle suçlanmaktaydı.

Nihat Paşa: Pozantı'da 2. Ordu Kumandanı, mülkî makamları ayaklandırmaya çalışmak ve Kilikya'yı boşaltmamakla suçlanıyordu.

Ali İhsan Paşa: Mezopotamya'da 6. Ordu Kumandanı. Cerablus'ta İngiliz kumandanına karşı gelmekten ve Anadolu içlerine silâh sevketmekten suçlanıyordu.

Fahri Paşa: Hicaz Ordu Kumandanı, Mondros Mütarekesi imzalanmasına rağmen teslim olmamakla suçlanıyordu.

Galip Paşa: Yemen'de 40. Fırka Kumandanı, o da Fahri Paşa gibi teslim olmayı reddetmişti.

Tevfik Paşa: Yemen'de 7. Kolordu Kumandanı, Fahri ve Galip Paşalar gibi mütareke sonrası teslim olmayı kabul etmemişti.<sup>4</sup>

İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı aldığı bu emir doğrultusunda listede belirtilen kumandanların tutuklanması ve cezalandırıl-

<sup>3</sup> Mürsel (Bakü) Bey, 1881 yılında Erzurum'da doğdu. 1 Ocak 1901'de Harp Okulu'ndan 4 Ocak 1904'de harp Akademisi'nden mezun oldu. Çeşitli birliklerde görev aldıktan sonra mesleki eğitim ve öğrenimini geliştirmesi için Almanya'ya gönderildi. Dönüşte önce 4. Ordu Kurmay Heyeti'nde (13 Ağustos 1912), sonra Süvari Subay Tatbikat Okulu'nda görevlendirildi (21 Ağustos 1912). 20 Ocak 1914'te 11. Kolordu 11. Süvari Tugay Kumandanlığı'na, 4 Ocak 1915'te 34. Piyade Fırka Kumandanlığı'na, 20 Nisan 1916'da 32. Piyade Fırka Kumandanlığı'na ve 28 Mart 1918'de 5. Kafkas Fırka Kumandanlığı'na atandı. Bu görevdeyken 20 Nisan 1919'da Batum'da İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürüldü. 1 Kasım 1921'de esaretten döndü ve İstiklâl Savaşı'na katıldı. 13 Şubat 1931'de süvari müfettişliği ve piyade müfettiş vekilliği görevlerinde bulundu. 1 Ağustos 1938'de Askeri Yargıtay Üyeliği'ne atanan Mürsel Bey aynı yıl bu görevden emekli oldu. 1943 - 1945'te Kocaali Milletvekiliği yapan Mürsel Bey, 2 Şubat 1945'te öldü. (Türk İstiklâl harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Ankara, 1989, s. 146-147).

<sup>4</sup> Şimşir, Malta Sürgünleri, s. 29-30.

ması için teşebbüslerine başladı. Fakat ilk yakalanan kişi, tutuklama listesinde ismi bile olmayan 12. Fırka Kumandanı Ali Rıfat Bey oldu. Kars telsiz istasyonunun tahrip edilmesinden sorumlu tutulan Ali Rıfat Bey, 15 Ocak 1919'da İngilizler tarafından tutuklanarak sorgulanmak için Tiflis'e oradan da Batum'a götürüldü ve burada tutuklandı.<sup>5</sup>

Öyle anlaşılıyor ki, İngilizler Ali Rıfat Beyi tutuklamakla mütarekenin uygulanmasında daha doğrusu mütarekeye aykırı isteklerinde kendilerini sürekli direnen ordu kumandanlarına özellikle de 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşaya mesaj göndermek istemişti. Zira Yakup Şevki Paşanın eldeki erzağı nakletmekte ve terhis edilen askerleri tahliye etmekte ağır davranması İngilizleri sinirlendirmekteydi. General Milne 12 Ocak'ta Londra'ya gönderdiği telde, Türklere sert bir dersin verilmesini gerekli gördüğünü ifade ederken, Osmanlı Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda da 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşanın tahliye için hem ağır davranışını hem de askerden çok, erzak ve silah nakline ağırlık verdiğini bildirmekte ve 9. Ordu'ya gerekli talimatın gönderilmesini istemektedir.<sup>6</sup>

İngilizler, Bolşevik ihtilâlinde beri Kafkasya'da hakimiyet tesis etmek ve bu vesile ile Türk millî hareketi ile Bolşevikler arasındaki doğrudan bağlantıyı önlemek için çok yönlü bir siyaset izlemeye başlamışlardı.<sup>7</sup> Bu bağlamda ilk olarak Osmanlı ordusunun bölgeden çekilmesi ve silâhsızlandırılması için yoğun baskı uygulamışlar, daha sonra bölgenin önemli bir mevkii olan Batum'u işgal etmişler<sup>8</sup> ve Osmanlı silâhları ile beraber Ruslardan kalan silâhların bir kısmını teşkil ettikleri Ermeni, Rum ve Çar taraftarı Rus milislere dağıtmışlardı.<sup>9</sup> Şimdi sıra kendilerine karşı gelen ordu kumandanlarını çeşitli bahanelerle işten el çektirilmesine gelmişti.

<sup>5</sup> Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Katalogu, Kutu: 7, Gömlek: 75, Belge: 75-1; Şimşir, Malta Sürgünleri, s. 30.

<sup>6</sup> ATASE, İSH, K.7, G.33, B. 33-1.

<sup>7</sup> S. İ. Aralov, Bir Sovyet Diplomatı'nın Türkiye Anıları (çev: Hasan Ali Ediz), Ankara, 1985, s. 12.

<sup>8</sup> Nilgün Erdaş, Milli Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleri ile İlişkiler, Ankara, 1994, s. 53; S. Esin Dayı, Evliye-i Selase'de Milli Teşkilatlanma, Erzurum, 1997, s. 170; T.İ.H I, s. 234; Mehmet Okur, Mondros Mütarekesi'nin Doğu Karadeniz'de Uygulanışının İngilizler Tarafından Kontrolü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1999, s. 109.

<sup>9</sup> ATASE, K1. 25, Dos. 100, Fih. 12-1.

İngiliz Yüksek Komiserliği ilk olarak 23 Aralık 1918'de Hariciye Nezareti'ne bir yazı göndererek 9. Ordu birliklerinin Elviye-i Selâse'yi tahliye ederken mütarekenin 13. maddesine aykırı hareket ettiğini iddia etti.<sup>10</sup> Aynı yazıda; 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa, 12. Fırka Kumandanı Ali Rifat Bey ve 3. Kafkas Fırkası Kumandanı Halit Bey Batum ve Kars'ta hükûmet teşkil etmek ve propaganda maksadıyla pek çok subay ve eri buralara göndermekle suçlanmaktaydı.<sup>11</sup>

Bu iddiaların doğru olmadığı 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa ve Mürsel Bey tarafından İngilizlere bildirildiyse de, Osmanlı Hükûmeti üzerinde ve bölgede etkisini göstermek, Osmanlı ordusunu iyice sindirme hareketi yaparak hedeflerine ulaşmak isteyen İngilizleri pek etkilemedi.<sup>12</sup>

İngilizlerin Türk kumandanlarına yönelik ikinci girişimi Kars Telsiz İstasyonu'nun tahrip edilmesi nedeniyle oldu. İngilizler, 15 Ocak 1919'da Kars Telsiz İstasyonu'nda dinamonun ve diğer malzemelerin çalınması ve istasyonda çıkan yangın sebebiyle 12. Fırka Kumandanı Ali Rifat Beyi mütarekenin 13. maddesine aykırı hareket etmekle suçladılar ve kendisini bilgi vermesi amacıyla Tiflis'e davet ettiler.<sup>13</sup>

Ali Rifat Bey'le ilgili bundan sonraki uygulamalara geçmeden önce İngilizlerin niyetlerini ortaya koyması açısından Kars Telsiz İstasyonu ile ilgili olayları belirtmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Nisan 1918'de Türk ordusu Kars'ı Ermenilerden kurtardığı zaman<sup>14</sup> Kars Telsiz İstasyonu büyük oranda sağlam idi. Yalnız Ermeniler geri çekilirken bazı parçaları söküp götürmelerinden dolayı istasyon çalışamaz hale geldi. Büyük gayretlerle yeni parçalar getirilerek istasyon yeniden faal duruma geçirildi.

<sup>10</sup> Bu madde, bahri, askerî ve ticarî malzemelerin tahrip edilmesini men ediyordu. (Ali Türk geldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, Ankara, 1948, s. 69).

<sup>11</sup> ATASE, İSH, K.110, G.56, B.56-1.

<sup>12</sup> ATASE, İSH, K.110, G.56, B.56-1.

<sup>13</sup> T.İ.H I, s. 242.

<sup>14</sup> 3 Mart 1918'de Rusya ile imzalanan Brest-Litovsk Anlaşmasıyla Evliye-i Selase Türkiye'ye bırakılmış ve Rus birlikleri Doğu Anadolu'dan ve Evliye-i Selase'den çekilmeye başlamışlardı. Ancak onların yerini Ermenilerin doldurmaları ve Türk halkına katliam yapmaları üzerine Türk ordusu harekete geçmiş; 12 Mart 1918'de Erzurum'u 5 Nisan'da Sarıkamış'ı ve 25 Nisan'da Kars'ı Ermenilerden kurtarmıştı. (Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi III/IV*, Ankara, 1991, s. 186; Erdaş, *Millî Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleri ile İlişkiler*, s. 31.

İstasyonun işler durumunda teslim edilmesi hususu Batum'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Farestier Walker - Yakup Şevki Paşa görüşmesinde (7 Ocak 1919) konu olmuş ve General Walker, istasyonun sağlam bir şekilde teslim edilmesini talep etmişti.<sup>15</sup>

Bu görüşmelerden sonra Telsiz İstasyonu'nun motoru arızalandı. Kumandanlık uzun uğraşlardan sonra başka bir motor bulup gerekli tamiratı yaptırarak, istasyonu yeniden çalışır hale getirdi ve teslim etmek için İngiliz kumandanlığına başvurdu. Ayrıca, Yakup Şevki Paşa, Erzurum'a hareket etmeden önce bütün kumandanları Kars'a davet ederek tahliyeye dair birçok meselenin yanısıra istasyonun da sağlam bir şekilde teslim edilmesi için gereken emirleri verdi. Hatta bir mülazım kumandasında bir miktar askeri, istasyonu korumakla görevlendirdi. Ancak Yakup Şevki Paşa ve 9. Ordu Karargahı'nın Kars'tan Erzurum'a hareket etmesinden İki gün sonra istasyonda yangın çıktı ve büyük hasar meydana geldi. Yakup Şevki Paşa'nın talimatı ile 12. Fırka Kumandanlığı'nca yürütülen tahkikat neticesinde istasyonu korumakla görevlendirilen Mülazım Zekai Efendi'nin görevini ihmal ettiği, istasyonda yalnızca iki nöbetçi bıraktığı anlaşıldı. Olay ise şöyle cereyan etmişti. Ordu Otomobil Parkı Ustabaşısı olan ve ordu karargahının hareket ettiği gün ortadan kaybolan Rus tebaasından Romanyalı elektrik mühendisi Joan'ın yardımı ve teşvikiyle nöbetçiler istasyonun bir dinamosunu, pek çok eşyasını ve mazotunu satmışlar ve daha sonra da firar etmişlerdi. Yangın ise bu hırsızlığı örtbas etmek için çıkarılmıştı. Olayı gerçekleştirenlerin Fatsalı Ömer ve Rumlardan Teofil olduğu yapılan tahkikat neticesinde anlaşıldı. Şehirde benzin satarken yakalanan Teofil sorgulanmasında istasyonu Ömer ve Joan'ın kasten yaktığını itiraf etti.

Joan hakkında yapılan tahkikatta, bu kişinin bu tür olaylara daha önce de karıştığı, yani sabıkalı olduğu ortaya çıktı.

İstasyonun güvenliğinden sorumlu olan Zekai Efendi ile 12. Fırka Telgraf Takım Kumandanı Mülazım Faik Efendi de olaydan birkaç gün sonra firar etmişlerdi.

<sup>15</sup> ATASE, İSH, K.122, G.29, B.29-1-12; Ahmet Ender Gökdemir, *Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara, 1989, s. 83; T.İ.H I, s. 237.

İşin en önemli yanı ise Fırka Kumandanlığı'nca yakalanan ve eldeki tek tutuklu olan er Teoifil'in Kars İngiliz Askeri Valisi<sup>16</sup> Albay C. E. Temperley tarafından koruma altına alınmasıdır. Keza bir süre sonra Ustabaşı Joan da İngiliz Askeri Valiliği'nin hizmetine girmiştir.

Bu kişilerin teslim edilmesi için İngiliz Valiliği'ne müracaat edilmişse de çeşitli bahanelerle teslim etmekten kaçınmışlardır.<sup>17</sup>

Kars Telsiz İstasyonu'nun tahribinde rolleri olduğu kesinlikle belli olan iki kişinin İngiliz Valisi tarafından himaye edilmesi olayda İngiliz parmağı olduğu şüphesini akla getirmektedir.

Eğer İngiliz makamları olayın hiçbir şüpheye yer kalmaksızın aydınlatılmasını istiyor olsalardı Osmanlı makamlarınca yapılan tahkikata yardımcı olmaları gerekirdi. Fakat İngiliz makamları her olayda olduğu gibi bu olaydan da kendi politikalarını tatbik etmek için faydalanmaya kalkıştılar ve failerin ikisi ellerinde olmasına rağmen, olayda hiçbir suçu olmayan 12. Fırka Kumandanı Ali Rıfat Beyi mütarekenin 13. maddesini ihlal ettiği gerekçesiyle sorumlu tuttular.

İngiliz Yüksek Komiserliği 25 ocak 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği notada Ali Rıfat Bey'in istasyonun tahribatı hakkında bilgi vermek üzere Tiflis'e gönderilmesini istedi.<sup>18</sup>

İngilizlerin; Ali Rıfat Beyi Tiflis'e davet etmelerine yönelik talebinin masumane bir istek olmadığı açıktı. Zira istedikleri bilgileri Kars'taki As-

<sup>16</sup> Boğazlar, Mısır, Suriye, Irak, İran ve Kafkaslar İngilizler için hayati öneme sahip olduğundan I. Dünya Savaşı'nda buraları ele geçirmek için yoğun çaba harcamış, Boğazlar ve Kafkasya dışındaki yerleri işgal etmeği başarmış, Boğazlar ve Kafkasları ise Mondros Mütarekesi sonrasında işgal etmişti. İngilizler için bundan sonraki hedef işgal ettikleri bütün bu önemli noktalarda istedikleri düzeni kurmaktı ve bunu da Paris Barış Konferansı ile gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. Ancak barış konferansına değin asayişin sağlanması ve İngiliz çıkarlarına ters düşen bir yapılanmanın oluşmaması gerekiyordu. İşte bunun için İngiltere Hükümeti, işgal ettiği bölgelerde kontrolü sağlamak için işgal edilen yerin durumuna göre askeri yönetimler kurdu. High Commissioner (Yüksek Komiser) ve Governor (Vali) olarak adlandırılan bu askeri yöneticilerin görevi nihai barış sağlanıncaya kadar görevli oldukları bölgelerde düzeni sağlamaktı. (Pro. Fo 371/7729E, 8387/58, "Outline of events in Transcaucasia from summer 1917 to April, 1921" Askerî vali atanan yerlerden birisi de Kars'tı. Bölgeyi kendi kontrolündeki Ermenilerin yönetimi altına sokmaya çalışan İngiliz Hükümeti, bunu mümkün kılmak için Albay C. E. Temperley, General Verney Asser ve Albay Preston'u buraya askeri vali olarak atamıştı (M. Sait Dilek, 'Ali Rıza Ataman Bey (Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti Dahiliye Nazırı), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2001, s. 83.

<sup>17</sup> ATASE, İSH, K.46, G.7, B.7-4-13.

<sup>18</sup> ATASE, İSH, K.122, G.29, B.29-6.



keri Valileri Albay Temperley vasıtasıyla da alabilirlerdi. İngilizlerin bu talebini önceden hazırlanan ve Osmanlı Ordusunu zayıflatmayı hedef alan bir plânın parçası olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü İngilizlerle Ordu Kumandanlığı arasında önceden yaşanan olaylar bunun en açık delilidir.

İngiliz Komiserliği'nin Harbiye Nezareti'ne notası üzerine Ali Rıfat Bey Tiflis'e gitmek üzere Kars Askeri Valisi Albay Temperley ile bir görüşme yaptı. Vali, Ali Rıfat Bey'e Tiflis'ten sonra İstanbul'a gideceğini, geriye dönmeyeceğini bu sebeple bütün eşyalarını almasını söyledi. Bu konuşmanın ardından Askerî Vali bazı sorular sorarak tehditvari bir üslupla bunlara doğru cevap vermesini istedi. Bu soruların Kars Telsiz İstasyonu'yla hiçbir ilgisi yoktu.

Vali, Ali Rıfat Beye;

1- Kafkas ahalisine ordunun ne zaman ve ne kadar silah verdiği,

2- Kafkas (Kars) Millî Şurasını kimlerin tertip ve teşkil ettiği

3- Millî Şura ile beraber çalışan ve ordudan terhis edilmiş 13 subayın isimlerini sordu.<sup>19</sup>

Ali Rıfat Bey, bu sorulara, ordunun halka silâh dağıtmadığını, vücuda getirilen teşkilâtlarda ordunun bir payı olmadığı gibi, bunları kuvvetlendirmek ve genişletmek için de subay gönderilmediği cevabını verdi.<sup>20</sup>

Kars Valisi'nin sorduğu soruların aynısını 1 Şubat 1919 günü Batum Askeri Valisi General Cooke-Collins tarafından Mürsel Bey'e yöneltilmesi, İngilizlerin Türk kumandanlara yönelik plânlı hareket ettiğini gösteren bir başka ilginç gelişmedir.

İngiliz askerî valileri Türk kumandanlarını tehdit ederek ordunun mütarekeye aykırı davrandığını itiraf ettirmek istiyorlardı. Böylelikle hem ordunun kıymetini görevden aldıkları için sebep teşkil etmiş olacaklar, hem de Osmanlı Hükümeti aleyhine kullanabilecekleri bir koz elde etmiş olacaklardı.

<sup>19</sup> ATASE, ISH, K.7, G.75, B.75-1.

<sup>20</sup> ATASE, ISH K.7, G.75, B.75-2.

Yakup Şevki Paşa, 31 Ocakta Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta bu hususa dikkat çekerek, Tiflis'e götürülmesi kesinlik kazanan Rıfat Bey'e İngilizlerin burada her türlü eziyet ve harekette bulunacaklarını, telsiz istasyonu meselesini bahane ederek her türlü baskıyı yapacaklarını, kendi arzularına uygun cevaplar almaya çalışacaklarını ve bu sayede orduyu ve devleti zor duruma sokacaklarını bildiriyordu.

Şevki Paşa, aynı telgrafında İngilizlerin bu tavrının arkasında Kafkas Ermenileri'ni bölgede hakim kılmak gayesinin yattığını da söylemekteydi.<sup>21</sup> Gerçekten de telsiz istasyonu meselesi ortaya çıktığı sıralarda Kars'taki Milli Şura ile İngiliz Kumandanı arasında Elviye-i Selâse'nin idaresi hususunda sert tartışmalar cereyan etmekteydi. İngiliz Generali Beach, şura üyelerine mülki idarenin Ermeni asıllı Gorganof'a bırakılması için baskı yapıyordu. Rıfat Beyin, 9. Ordunun karargahının Erzurum'a naklinden sonra şura ile kumandanlık arasında irtibat sağlama görevini üstlendiği dikkate alındığında, İngilizlerin istasyon yangının sorumluluğunu Rıfat Beye yıkarak, bu bağı ortadan kaldırmak ve şurayı desteksiz bırakmak istedikleri kuvvetle muhtemeldir. Zaten Kars Askeri Valisi'nin sorduğu sorularda bu konuyu desteklemekteydi.

Şevki Paşa, yazısında İngilizlerin bundan sonra da çeşitli iftiralar sarfederek kumandanları görevden uzaklaştırmak için çalışacaklarını bunun önlenememesi durumunda hükûmetin kendine hizmet edecek memur bulamayacağı uyarısında bulunuyordu. Ayrıca, İngilizlerin rast geldikleri her yerde Osmanlı sivil ve askeri memurlarına bir takım sorular sorarak onları sorumlu tutmalarının önüne geçmek için, bu tür sorularını İstanbul'da bulunan mümessilleri vasıtasıyla sormalarını tavsiye etmekteydi.<sup>22</sup>

Harbiye Nezareti, İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı nezdinde teşebbüste bulunarak, Ali Rıfat Beyin 9. Ordu Kumandanlığı'nın gönderdiği yazılar ışığı altında suçlu sayılamayacağını gerekirse hadise ile ilgili bilgi geniş bilgi verebileceklerini bildirdi.

<sup>21</sup> ATASE, İŞH, K.7, G.75, B.75-2.

<sup>22</sup> ATASE, İŞH, K.7, G.75, B.75-3,4.

General Milne, 8 Şubat'ta verdiği cevapta bu teklifi kabul etmeyerek, Ali Rifat Bey'in bizzat General Walker'a giderek bilgi vermesi gerektiğini söyledi.<sup>23</sup> Bunun üzerine Osmanlı Erkan-ı Umumiye Riyaseti, 9 Şubatta, 9. Ordu Kumandanlığı'na bir yazı göndererek İngiliz Selanik Kuvvetleri Başkumandanlığı'na verilmek üzere telsiz istasyonunun ne şekilde tahrip edildiğine dair bir raporun hazırlanarak gönderilmesini istedi.<sup>24</sup>

Rıfat Bey'in Tiflis'e gittiği günlerde İngilizler bu sefer de Mürsel Bey için birtakım iddialar ortaya attılar. Batum Askeri Valisi General Cooke-Collins, Elviye-i Selâse'de teşkilatlanmaya, 9. Ordunun subay, silâh ve cephane yardımı yaptığını ileri sürerek bu hususlarda tatmin edici cevaplar verilinceye ve gerekli tedbirler alınıncaya kadar kumandan dahil 5. Fırka'nın Batum'u terk etmesine izin vermeyeceğini bildirdi.<sup>25</sup> İşin ilgili kumandanın ve birliklerinin gözlem altında tutulmasıyla sınırlı kalmayacağı anlaşılıyordu. Zira General Cocke-Collins'in gönderdiği ikinci yazıda 5. Fırka Kumandanı Mürsel Bey, Bakû'nün zaptında katliamlar yapılmasına göz yummakla suçlanıyor ve İstanbul'dan gelen emir üzerine tutuklanacağı bildiriliyordu.<sup>26</sup> Bu gelişme üzerine Osmanlı Harbiye Nezareti, 11 Şubat'ta Sadarete olaylarla ilgili bir rapor sunarak Ali Rifat Bey'in izahat verdikten sonra iadesi ve 5. Fırka'nın serbest bırakılması hususunda İngilizler nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunulmasını istedi.<sup>27</sup>

12. Fırka Kumandanı Rıfat Beyin Tiflis'te ne tür bir muameleye maruz kaldığı Mürsel Bey'in 7 Şubatta 9. Ordu Kumandanı'na gönderdiği telgrafta ortaya çıktı. Buna göre Rıfat Bey Tiflis'e ulaştıktan sonra General Walker ile bir görüşme yaptı. Görüşmede General, Rıfat Beyi mütareke hükümlerine aykırı olarak belirlenen miktardan fazla erzağı Erzurum'a sevk

<sup>23</sup> ATASE, İSH, K.122, G.29, B.29-10.

<sup>24</sup> ATASE, İSH, K.46, G.3, B.3-1.

<sup>25</sup> ATASE, İSH, K.110, G.56, B.56-1.

<sup>26</sup> İngilizlerin iddia ettikleri olay 15 Eylül 1918'de Nuri Paşa kumandasındaki İslâm Ordusu'nun - ki bu ordunun temelini 9. Ordudan 15. Fırka ve Kumandanlığını Mürsel Bey'in yaptığı 5. Kafkas Fırkası teşkil etmekteydi - Bakû'yi ele geçirdiği sırada gerçekleştirmiştir. Ancak bu olay İngilizlerin iddia ettiği ölçüde olmuş değildir. Nuri Paşa 22 Eylül 1918'de Enver Paşa'ya çektiği telgrafta şöyle demektedir: "Bakû'nün zaptı günü bir kısım Ermenilerle birkaç Rus öldürülmüşse de bu hal Ermenilerin geçen Mart (1918)'ta İslâmlara yaptığının yüzde birini dahi teşkil etmez..." (Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi III/IV*, s. 236; Erdaş, *Milli Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleri ile İlişkiler*, s. 39).

<sup>27</sup> ATASE, İSH, K.9, G.71, B.71-1,2.

etmekle, ahaliyi silâhlandırmakla ve telsiz istasyonunun kasıtlı olarak tahrip etmekle suçladı. Daha sonra kendisinin tutuklu olarak Batum'a sevk edileceğini ifade etti.

Böylece, yalnızca bilgisine başvurulmak amacıyla Tiflis'e çağrılan Rıfat Bey, haksız ithamlarla suçlandığı gibi, kendisini tutuklama hakkına sahip olmayan İngilizler tarafından tutuklanarak Batum'a sevk edildi. Burada İngiliz Divan-ı Harbi'nce iki bin İngiliz lirasına mahkum edilen Ali Rıfat Bey<sup>28</sup> yine de serbest bırakılmadı. Batum İngiliz Askeri Valisi Collins, Mürsel Bey'e, Rıfat Beyin İstanbul'a gönderileceği ve burada İngiliz Askeri Mahkemesi'nde<sup>29</sup> yargılanacağını söyledi.

9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa ise, 12 Şubatta Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazıda, Rıfat Bey'e yapılan muameleyi şiddetle kınayarak İngiliz generalin yaptığı suçlamaların tamamen gerçek dışı ve kasıtlı olduğunu belirtti.

Yakup Şevki Paşa istasyon hadisesinde hiçbir suçu olmayan Rıfat Bey'in derhal birliğinin başına gönderilmesini, bu olmadığı takdirde en kısa sürede İstanbul'a gönderilmesini ve 5. Kafkas Fırkası'nın da Trabzon'a sevkine çalışılmasını istirham etti.<sup>30</sup> Bu telgraftan bir gün sonra da Hariciye Nezareti'nin 9 Şubat'ta istediği raporu gönderdi.<sup>31</sup>

Osmanlı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, aldığı bu iki telgraf üzerine, 13 Şubat 1919'da Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazıda, Rıfat Bey'in iadesi ve 5. Fırka'nın Trabzon'a sevk hususlarında daha aktif olarak teşebbüslerde bulunulmasını istedi.<sup>32</sup> Ayrıca Şevki Paşadan gelen raporun bir suretini 14 Şubatta İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığı'na göndererek, bu açıklamalar doğrultusunda Rıfat Beyin serbest bırakılmasını bir kez daha talep etti.<sup>33</sup>

<sup>28</sup> Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meclis-i Vükela Kararları, Dosya no: 217, Gömlek no: 117.

<sup>29</sup> İngiliz Savaş Bakanlığı, 3 Ocak 1919 günü, İstanbul, Bağdat ve Kahire'deki İngiliz başkumandanlarına birer telgraf göndererek Türk kumandanlarının yakalanıp cezalandırılmaları için gerekirse "Askeri Mahkeme" kurulmasını istemişti. (Şimşir, *Malta Sürgünleri*, s. 28).

<sup>30</sup> ATASE, ISH, K.46, G.7, B.7-2,3.

<sup>31</sup> ATASE, ISH, K.46, G.7, B.7-4.

<sup>32</sup> ATASE, ISH, K.46, G.7, B.7-1.

<sup>33</sup> ATASE, ISH, K.46, G.7, B.7-16.

Harbiye Nezareti aynı gün raporun bir suretini de Hariciye Nezareti'ne göndererek İngilizlerin milletlerarası hukuk kurallarını çiğneyerek Rıfat Beyi kendi mahkemelerinde yargılayacaklarını bunun kesinlikle önlenmesi gerektiğini devletin ve ordunun şerefının korunması bakımından zaruri olduğunu vurguladı.<sup>34</sup>

İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı, Harbiye'nin yazısına gönderdiği cevapta, raporda verilen bilgileri hiç dikkate almadan, onlar hakkında hiçbir değerlendirme yapmadan Rıfat Beyin mütarekeyi ihlalden suçlu bulunduğunu ve yargılanacağını bildirdi.<sup>35</sup>

İngilizlerin Rıfat Bey hakkındaki bu kesin cevabından yaklaşık bir hafta sonra (23 Şubat 1919'da) 5. Fırka Kumandanı Mürsel Bey Bakû'de katliama göz yummak, Nuri Paşayı desteklemek ve tahliyeyi geciktirmek suçlarından dolayı tutuklandı.<sup>36</sup>

Bu gelişme karşısında Yakup Şevki Paşa, 27 Şubatta Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafında, İngilizlerin kural tanımaz hareketleri karşısında Hükûmeti tepkisiz kalmakla ve ciddi teşebbüslerde bulunmamakla suçluyordu. Şevki Paşa, yazısında şöyle diyordu:

“Batum'dan Albay Mürsel Beyin 23/24 Şubat 1919 tarihli şifresinde Batum İngiliz Askerî Valisi General Cooke Collins, Bakû'nün zaptında halkın hukuk, mal ve mekanını muhafaza edeceklerine vaad edildiği halde, Bakû'ye geldiğinden 48 saat sonra katliam olduğundan bahisle İstanbul'dan gelen bir emirle Albay Mürsel Beyin kendisi tarafından tutuklanacağını tebliğ etmiştir.

Eğer yabancı bir hükûmet, fırka kumandanlarımızı daha büyük ve küçüklerini rastgele tevkif edecek ise ve bunlara karşı devlet hiçbir hak ve savunma imkanına sahip değilse o halde halimiz neye varolacaktır. Defalarca arz ve istirham ettim, İngilizler ne istiyor ve ne yapmayı arzu ediyorlarsa bunu hükûmete bildirsinler, Bu istekleri: i hükûmetimiz yerine getirsin.

<sup>34</sup> ATASE, ISH. K.46, G.7, B.7-15.

<sup>35</sup> ATASE, ISH, K.122, G.29, B.29-27.

<sup>36</sup> Şimşir, Malta Sürgünleri, s. 29.

Bir Osmanlı fırka kumandanı hangi kanun ve mantukla bir İngiliz harp divanında yargılanabilir. Günahsız ve yalnızca aldıkları emirleri yerine getiren kumandanlara karşı reva görülmekte olan muamelelere artık son verilmesi için ciddi teşebbüslerde bulunulmasını istirham ediyorum.”<sup>37</sup>

Yakup Şevki Paşa, bu ikaz yazısından sonra ikinci bir şifre ile de Harbiye Nezareti’ne; “düşmanların, Osmanlı Devleti’ni hatta Türk milletini yok etmeye karar verdiklerine inanmakta ve hiç olmazsa şeref ve namusun kurtarılması için mukavemet edilmesini” tavsiye ile “Osmanlı ordusunun her vakit memleketin hürriyet ve istiklâlini korumak gerekince hiçbir zaman hareketsiz ve seyirci kalamayacağını” ifade etmekteydi.<sup>38</sup>

Şevki Paşa, durumun bu hale geleceğini daha önceden görmüştü. Zira 11 Şubatta Trabzon’daki Rus malzemesinin İngilizlerce alınabileceğini bu malzemelerin anlaşmazlık konusu olarak değeri olmadığını ve özellikle kendilerinin bu kabil meselelerle bir şikayete sebep olmaması gerektiğini belirten Harbiye Nezareti’ne gönderdiği cevapta kararı eleştirerek; “Esas mesele istenen bir şeyi verip vermemek değildir. Önemli olan nokta her istek ve teklifi düşünmeden yapmaktır. Her teklife itaat edilecekse bu usulün hem sonu ve hem de faydası yoktur. Bununla hiçbir tehlike kaldırılamaz. İtilâf Devletleri ile henüz müzakere halindeyiz. İyi geçinmek, uzlaşmak lazımdır. Fakat bu usulle İngilizlerin bize dost olacağını ve bize merhamet edeceklerini hiçbir zaman kabul ve ümit edemem. Milleti hükûmeti mümkün merteye az zararla kurtarmak için her türlü müsaadeyi yapmakla beraber, daima bir varlık göstermek zaruridir. Aksi halde 1.300 yıldan beri Hıristiyan ahalinin yüzüne bakan ve yeryüzünden kaldırılması istenen Müslümanlık ve Osmanlı siyaset ve hükûmeti pek çabuk yok edilebilir. İşte korkularım ve düşüncelerim budur.”<sup>39</sup>

İngilizlerin bu fütursuz ve hukuk tanımaz tutumlarından rahatsızlık duyan Harbiye Nazırı 1 Martta Hariciye Nezareti’ne gönderdiği bir yazıda İngilizlerin Rıfat Beyin yargılanmasında ısrar ettiklerini, Mürsel Beyi de Bakü meselesi dolayısıyla tutukladıklarını hatırlatarak en büyüğünden en kü-

<sup>37</sup> T.İ.H.İ, s. 243.

<sup>38</sup> T.İ.H.İ, s. 244.

<sup>39</sup> T.İ.H.İ, s. 242-243.

çüğüne kadar bütün subayların, İtilâf Devletleri'ni ilgilendirecek her türlü suça iştirak etmeleri durumunda Osmanlı Divan-ı Harbi'nde yargılanacaklarını ve gereken cezaya çarptırılacaklarının aşikar olduğunu belirtti.

Harbiye Nazırı, iki kumandanın mütarekeye aykırı hareket etmediğini, aksine İngilizlerin mütarekeyi ihlal ederek kumandanları tutukladıklarını ve yargılamak istediklerini, bunun önlenmemesi durumunda yargılamanın ordu içerisinde çok kötü tesirler doğuracağına dikkate alınmasını isteyerek buna meydan vermemek için biran önce kumandanların serbest bırakılması hususunda teşebbüste bulunulmasını istedi.<sup>40</sup>

Harbiye Nezareti aynı gün 9. Ordu Kumandanlığı'na da bir yazı göndererek kumandanlar hakkında gerekli hassasiyetin gösterildiği, en son telgrafı üzerine de tekrar Hariciye Nezareti nezdinde gerekli teşebbüste bulunulduğu bildirdi.<sup>41</sup>

Yakup Şevki Paşa, 13 Martta gönderdiği cevabi yazısında şu tespitlerde bulunmaktaydı:<sup>42</sup>

1- İngilizlerin mütareke hükümlerini çiğneyerek kumandanlara reva gördüğü muamele sebebiyle devlet adeta en meşru ve müdafaa hakkını talep etmek zorunda bırakılmıştır.

2- İngilizlerin her dediği yapılarak, vatanın ve milletin kurtarılması mümkün görülmemektedir.

3- İster büyük, ister küçük subaylara tatbik ettikleri hareket tarzı bir tedhiş politikasından ve bunun arkasında saklanan bir siyasî amacı gerçekleştirmekten başka bir şey değildir.

4- Bu politikanın gayesi şahıslardan ziyade bütün milleti tedricen ezme ve öyle bir hale getirmektir ki bu millete İngilizler istedikleri şeyleri fütursuz ve zahmetsizce tatbik etmektedir.

5- Yapılan tutuklamalar, silâhların toplatılması ve başta İstanbul olmak üzere ülkenin stratejik noktalarının işgal edilmesi, halka ve idarecilere kar-

<sup>40</sup> ATASE, İSH, K.46, G.11, B.11-1,2,3.

<sup>41</sup> ATASE, İSH, K.46, G.10, B.10-1.

<sup>42</sup> ATASE, İSH, K.7, G.78, B.78-1,2,3.

şı yıldırma ve korkutma taktiklerinin uygulanması hep bu gayeyi fiiliyata geçirmek içindir. Bunlara ses çıkarmamak bir fayda eder mi?

6- İngilizlerin bütün bu faaliyetleri dar ve şahsa özel olmayıp genel bir plan ve siyasî bir hedefin gerçekleştirilmesine dönük olduğu için buna karşı yapılacak itirazlar esasen devlet ve millet adına bir faydadır.

7- Osmanlı Devleti, hiçbir zaman İngilizlerin teveccühü ile hayatını devam ettiremez. Bunun için izlenmesi gereken en makul yol. Millî birliği muhafaza ederek buna uygun bir millî politikanın takip edilmesidir.

Yakup Şevki Paşanın bu telgrafında da belirtildiği üzere İngilizlerin amacı Osmanlı Devleti'ni parçalamaktı. Bunun da gerçekleştirmek için rütbesine ve makamına bakmaksızın millete önderlik edebilecek kişileri görevlerinden uzaklaştırmak istiyorlardı.

Yakup Şevki Paşa, devletin ve milletin geleceğinden sorumlu makam olan hükûmetin sadece İngilizlerin sempatisini kazanmaya çalışarak devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmasının yeterli olamayacağına inanmaktaydı. Onun en önemli tespiti vatanın kurtarılması için millî birlik oluşturulması ve millî bir politika izlemesiydi.

Yakup Şevki Paşa, İstanbul'a gönderdiği bu tip telgraflarla hükûmetten daha aktif politika izlemesini isterken, Ali Rıfat ve Mürsel Beylerden gelen mektuplara verdiği cevaplarda ise onlara moral vermeye çalışıyordu.

Mürsel Bey'e ve Ali Rıfat Bey'e gönderdiği 14 Mart 1919 tarihli mektubunda İngilizlerin amaçlarına değinerek, İngilizlerin yaptıkları muamelelerin genel politikalarının bir uzantısı olarak gördüğünü tekrar etmiştir.

Şevki Paşa, mektubunda özet olarak şöyle demektedir:

“Her ikinizin de sıhhatte olduğunu öğrendim. Bugüne kadar ne şahsımın ne hükûmetin yaptığı teşebbüslerden bir netice alınmadığını teessürle görüyorum. Millet ve memleketimizin duçar bulunduğu umumi felaketin yanında bizim şahsımıza gelecek zararlar hiç mesabesinde değildir.

Bir İngiliz veya İtilâf divan-ı harbinde muhakeme edilmek şekli olmak şartıyla, sorulan suallere cevap vermek uygundur. Ancak cevap vermeye mecbur olduğunuz heyet divan-ı harp ise, sorulara cevap vermeyiniz. Çünkü siz harp esiri değilsiniz.



Bu hususta ben hükûmetten ben hiçbir tebligat almadım.

İngilizler bu hareket ile hükûmetin ve milletin elini kolunu bağlamak, sessiz ve kudretsiz bir hale getirmek istiyorlar. Geçenlerde İstanbul'a gelen 6. Ordu Kumandanı İhsan Paşayı tutukladılar. Bundan başka telsiz telgraf meselesinden dolayı Ali Rıfat Bey gibi beni de İstanbul'a izahat vermek için istiyorlar. İhtimal ki beni de tutuklayacaklardır.

Bunlar esasen evvelce de dediğim gibi devlet ve millete karşı tertip olunmuş umumî bir plânın göstergesidir.”<sup>43</sup>

Ali Rıfat Bey de 17 Martta Şevki Paşaya gönderdiği cevabî mektubunda; “İngilizlerin bizlere reva gördükleri muamele ve tazyiklerine sabır ve tahammül edeceğiz. Malum olan telsiz meselesinden dolayı tutuklu olduğum ve bu hususta bütün izahatı verdiğim halde sizin aynı mesele için İstanbul'a çağrılmanızda aynı siyasî maksatlar olduğunu arz ederim. Sizi bir bahane ile İstanbul'a celp etmek istedikleri malum olduğundan, ordumuzun ve ordu mıntıkasındaki ahalinin saadet ve selameti için ordu merkezinden ayrılmamanızı istirham ederim” diyordu.<sup>44</sup>

Mürsel Bey ise mektubunda; “Ali Rıfat Beyin Tiflis'te İngilizlere telsiz hakkında kâfi derecede izahat verdiği halde, sizin bu konuda İstanbul'a izahat vermek için çağrılmanız telsizden ziyade askeri teçhizat ve erzakın Kars'tan geriye sevk edilmesi ve ahalinin silâhlandırılmasından ileri gelmektedir.

Şu buhranlı günlerde 9. Ordunun başından ayrılmayarak İstanbul'a gitmemek hususunda lazım gelen tedbirlerin alınmasını arz ederim” diyordu.<sup>45</sup>

İngilizlerin haksız ve hukuksuz uygulamalarını sürekli eleştiren ve bu hususta hükûmeti de direnmeye çağıran Şevki Paşa'ya daha fazla katlanamayan General Milne, Osmanlı Hükûmeti'nin cesaretsiz tutumunun da etkisiyle Harbiye Nezareti'ne bir nota göndererek Şevki Paşanın görevden alınmasını, derhal İstanbul'a çağrılmasını ve Kars Telsiz İstasyonu'nun tahribi ile ilgili olarak İngiliz karargahına bilgi vermesini istedi.<sup>46</sup>

<sup>43</sup> T.İ.H.I, s. 246.

<sup>44</sup> T.İ.H.I, s. 247.

<sup>45</sup> T.İ.H.I, s. 247.

<sup>46</sup> T.İ.H.I, s. 244.

Osmanlı Harbiye Nezareti, İngilizlerin niyetini anladığından Yakup Şevki Paşa'nın İstanbul'a çağrılmasından vazgeçilmesi için yoğun girişimlerde bulundu ise de bir sonuç alamadı ve nihayet 3 Nisan 1919'da bir telgraf göndererek derhal İstanbul'a gelmesini istedi. Telgrafta İstanbul'a çağrılış sebebi şöyle açıklanmaktaydı:

"Kars Telsiz Telgrafı'nın tahribi meselesinden dolayı, karargahı İstanbul'da bulunan İngiliz Selanik Kuvvetleri Kumandanı General Milne bu tahrip hususunda kendisine bizzat izahat vermek üzere sizin İstanbul'a gelmeniz isteğinde bulunmuştu. Yapılan uzun yazışmalardan sonra isteğinde ısrar eden bu generale izahat vermek üzere sizin İstanbul'a gelmeniz mecburiyeti hasıl olmuştur..."<sup>47</sup>

Harbiye Nezareti'nden gelen bu son telgraf üzerine yola çıkmaya hazırlanan Yakup Şevki Paşaya, Şark Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi, Erzurum'da başlayan millî hareketin başına geçmesini ve İstanbul'a gitmemesini rica etti ise de Yakup Şevki Paşa; "tuttuğunuz yol doğrudur size başarılar dilerim. Ben de mütareke şartlarını görünce burada kalarak milletle birlikte çalışmayı düşündüm fakat şimdi İstanbul'a dönmek mecburiyetindeyim çünkü gözlerimden çok muzdaribim, tedavi ihtiyacıdayım. Burada kalırsam size büyük bir yardımım olmaz belki de yük olurum..." gerekçesiyle kararını değiştirmede.

14 Nisan 1919'da Erzurum'dan yola çıkan ve 26 Nisanda İstanbul'a gelen Yakup Şevki Paşa, tedavi için yattığı Haydarpaşa Hastanesi'nde İngilizler tarafından sorguya çekildi ve yaklaşık bir yıl sonra 21 Nisan 1920'de Üsküdar'daki evinden İngilizler tarafından yakalanarak Malta'ya gönderildi.<sup>48</sup>

### Sonuç

İngilizler, Kafkasya'yı ve doğu vilayetlerini kontrol altına almak ve buralarda etkin bir güç olmak için çok yönlü uygulamalara başlamışlardı. Çünkü bu bölgeyi kontrol etmekle Bolşeviklere karşı önemli bir stratejik noktayı ele geçirmiş olmakla kalmayacaklar, Basra Körfezi ve Hindistan yolunu daha bir güvence altına almış olacaktı.

<sup>47</sup> T.İ.H.İ, s. 246.

<sup>48</sup> T.İ.H.İ, s. 244-247.

Yine İngilizlerin, Karadeniz'de ve Kafkaslarda mütarekenin uygulanması adına yaptıkları her faaliyet ve ileri sürdükleri her talep, Ermeni ve Rumların beklentilerine cevap verecek, daha da önemlisi onları Türklere karşı harekete geçirecek, başarılı olunduğu takdirde bir ucu Akdeniz'de diğer ucu Karadeniz'de olan Büyük Ermenistan'ın ve Karadeniz'de Pontus Rum Devleti'nin kurulması mümkün olacaktı.

İngilizlerin, bu düşüncelerinin gerçekleşmesi için öncelikle Osmanlı ordusunun terhis edilmesi, silâhsızlandırılması ve Türk millî teşkilâtlanmasına öncülük eden askerî ve mülkî memurların görevlerinden uzaklaştırılması hatta bazılarının tutuklanması gerekiyordu.

9. Ordu Kumandanlığı (Sonradan 15. Kolordu Kumandanlığı olacak) İngilizlerin en çok üzerinde durduğu askeri birlikti. Bu birlik diğerlerine nazaran daha güçlü olmasından başka, silâhsızlandırma ve terhis faaliyetlerine karşı direnmekte, bölgedeki Ermeni faaliyetlerine karşı halkın teşkilâtlanmasını öncülük etmekteydi. Bu nedenle İngilizler bölgedeki Türk kumandanlarını, ya Birinci Dünya Savaşı sürecinde veya daha sonraki her hangi bir olayla ilişkilendirerek yada mütarekenin ihlâl edildiğini ileri sürerek görevlerinden uzaklaştırılmaya ve tutuklamaya başladılar.